

ЕТНОЛОГІЯ

УДК 39:378.4(477.85)ЧНУ

Георгій КОЖОЛЯНКО

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЕТНОГРАФІЧНОГО МУЗЕЮ ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті досліджено становлення і розвиток музейної справи (етнографічного музею) у Чернівецькому університеті. Показано характер та особливості експедиційної та наукової роботи музею.

Ключові слова: експедиція, музей, етнографія, історія, університет, дослідження, виставки.

Георгій КОЖОЛЯНКО

СОЗДАНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО МУЗЕЯ ЧЕРНОВИЦКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В статье исследовано становление и развитие музейного дела (этнографического музея) в Черновицком университете. Показано характер и особенности экспедиционной и научной работы музея.

Ключевые слова: экспедиция, музей, этнография, история, университет, исследования, выставки.

George KOJOLIANKO

EXPEDITION AND SCIENTIFIC WORK OF THE MUSEUM OF ETHNOGRAPHY OF THE CHERNIVTSI UNIVERSITY

Creating and activities Ethnographic Museum Chernivtsi University The article examines the formation and development of museums (Ethnographic Museum) in Chernivtsi University. Displaying the nature and characteristics of forwarding and Science Museum.

Keywords: expedition, museum, ethnography, history, university, research and exhibitions

Початок музейної справи у Чернівецькому університеті сягає 70-х рр. XIX століття. Перша музейна колекція з'явилась в університеті невдовзі після його відкриття. Буковинська крайова колекція (заснована у Чернівцях 1863 р.) історико-етнографічних речей (монети, книги, предмети культового призначення) у 1877 р. була передана університету. На 1900 р. в університетському музейному зібранні було зосереджено 5135 речей, серед яких – 5102 монети, 27 давніх писемних матеріалів, решта – культово-етнографічні речі [5, с. 58] .

У кінці XIX - на початку XX ст. у Чернівецькому університеті працював такий відомий західноукраїнський і австрійський історик, організатор музейної справи в університеті і взагалі на Буковині Раймонд Фрідріх Кайндль.

Народився Р.Ф.Кайндль 31 серпня 1866 р. у м. Чернівці в учительській сім'ї. У 1885-1891 рр. навчався в Чернівецькому університеті. У 1893 р., виконавши під керівництвом професора Йоганна Лозерта і захистивши докторську дисертацію з австрійської історії, став доктором філософії. З 1901 р. працював екстраординарним позаштатним професором австрійської історії, а з 1905 р. – штатним професором філософського факультету. У 1906/1907 н.р. Р.Ф.Кайндля обрано деканом філософського факультету, а в 1912/1913 н.р. – ректором університету. Працюючи професором Чернівецького університету, керував історичним семінаром, був членом центральної комісії мистецтв та історичних пам'яток у Відні. На початку Першої світової війни Р.Ф.Кайндль перебрався до Відня, де майже рік займався питаннями допомоги біженцям зі східних регіонів Австрійської імперії. З початку 1915/1916 навчального року він став професором австрійської історії в університеті м. Грац (Австрія), де працював до кінця життя (помер Р.Ф.Кайндль 14 березня 1930 р.) [4, с. 44] .

Впродовж десятків років він здійснював етнографічні експедиції на Гуцульщину, у різні райони Буковини, проводив спостереження, робив експедиційні записи, збирав етнографічні матеріали [6]. Наслідком його роботи була низка наукових праць з матеріальної та духовної культури гуцулів та прикарпатців, які публікувались у журналі “Глобус”, вийшли окремими працями.

Зібрані Р.Ф.Кайндлем експедиційні матеріали концентрувались в історичному монетно-антикварному кабінеті-музеї Чернівецького університету, який був створений у 1890 р. [5, с. 58; 1.– Оп.1, спр.18]. З включенням Буковини до складу Румунії у 1918 р. українознавчі студії і дослідження Чернівецького університету загальмувались, натомість з метою румунізації населення проводилась робота з дослідження переважно романського елемента краю. Заохочувались як археологічні, так і етнографічні пошуки і висновки, які закріплювали за молдаванами та волохами право на перебування Буковини у складі Румунії [4, с. 57-58].

Щодо українознавчих етнографічних матеріалів Чернівецького університету, то значна частина їх була втрачена, лише невелика кількість потрапила до Чернівецького краєзнавчого музею, частина залишилась при архіві Чернівецької Буковинської православної митрополії. Зараз ці матеріали знаходяться у Чернівецькому обласному державному архіві. Це матеріали про маршрути експедицій Р.Кайндля, фінансові витрати тощо.

Думки про відновлення етнографічного музею набувають реальності лише після Другої світової війни. При Чернівецькому державному університеті створюється музей історії університету, при якому відкривається етнографічний відділ, а з 1980 р. засновується окремий етнографічний музей Чернівецького державного університету. Значна заслуга у вирішенні питання заснування окремого етнографічного музею належить тодішньому ректору університету, професору Костянтину Червінському та безпосередньому організатору музею, у той час доценту історичного факультету Г. Кожолянкові,

а також старшому викладачу кафедри історії стародавнього світу і середніх віків Г. Шаповаловій [3, с. 201-202].

Для потреб музею було виділено просторе приміщення колишньої домашньої церкви митрополита у комплексі споруд Чернівецької православної митрополії. У цьому ж корпусі резиденції митрополитів розміщувався у той час історичний факультет університету. Визначено бюджетне фінансування на утримання завідувача музею та кошти на етнологічні експедиції.

З 1994 р. етнографічний музей Чернівецького університету перемістився разом з історичним факультетом у нові приміщення колишнього Окружного управління Буковини (з 1944 до 1991 рр. Чернівецького обласного комітету Комуністичної партії), що знаходилось на площі Марії Терезії, у радянські часи – Радянська площа (нині Соборна площа). З 2003 р. тут функціонує факультет історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича.

Більш ніж за тридцятирічний період (з 1980 р. до 2013 р.) існування етнографічного музею Чернівецького університету було проведено десятки етнологічних експедицій у Верховинський, Косівський, Коломийський, Рожнятинський, Надвірнянський, Снятинський, Городенківський райони Івано-Франківської області; Сторожинецький, Вижницький, Путильський, Кіцманський, Заставнівський, Новоселицький, Кельменецький, Сокирянський райони Чернівецької області; Кам'янець-Подільський, Ново-Ушицький райони Хмельницької області; Заліщицький, Борщівський, Чортківський, Гусятинський райони Тернопільської області; Бричанський округ Молдавії, Сучавський округ Румунії; провінції Канади: Альберта, Саскачеван, Манітоба, Британська Колумбія, Онтаріо.

У 80-х рр. ХХ ст. було організовано ряд етнографічних експедицій у Сухумі (Грузія), Нальчик (Кабардино-Балкарія), Омськ, Саранськ (Росія), Замостське воєводство (Польща) та ін.

Уже в 1980 р. музей розгорнув у власному приміщенні виставку “Предмети побуту Гуцульщини XVIII - першої половини ХХ ст.”. А протягом всього періоду існування музею Чернівецького державного університету було організовано ще такі виставки: “Ткацький промисел Північної Буковини” (1982 р.), “Художня вишивка на Буковині” (1982 р.), “Мистецтво буковинських ковалів” (1983 р.), “Археолого-етнографічні матеріали про давнє населення Буковини” (1984 р.), “Художня обробка дерева на Буковинській Гуцульщині” (1986 р.), “Новорічно-маланкові маски Буковини” (1988 р.), “Майстерність обробки металу і шкіри на Буковинській Гуцульщині” (1989 р.), «Буковинські писанки» (1995 р.), фотовиставки: “Петро Шостак - художник піонерського життя українців Західної Канади” (1990 р.), “Музей української культурної спадщини Канади у провінції Альберті” (1991 р.).

Від часу отримання університетом статусу національного (2000 р.) у етнографічному музеї зроблено виставки: «Український народний одяг» (2003 р.), «Буковинські рушники» (2004 р.), «Галицькі та гуцульські писанки»

(2005 р.), «Видатні етнологи Буковини» (2006 р.), «Ткацькі знаряддя Буковинської Гуцульщини» (2008 р.) та ін.

За суспільним значенням етнографічний музей Чернівецького державного, а з 2000 року Чернівецького національного університету, є в першу чергу навчально-виховною установою. Потреби фахової підготовки істориків при історичному факультеті університету вимагали організувати роботу музею так, щоб студенти могли використовувати на заняттях з основних етнографічних дисциплін належний речовий, фотографічний чи описовий матеріал.

Такі гуманітарні та соціально-економічні дисципліни як «Етнологія», програмні професійно-орієнтовані дисципліни: «Етнографія України», «Українська етнологія» (з 1992 р.), «Українське народознавство» (з 1992 до 2005 рр.), «Народознавство» (з 2005 р.), спеціальні курси та дисципліни самостійного вибору студентів «Культура та побут населення Українських Карпат» (1994 р.), «Матеріальна культура українців» (з 1983 р.), «Етнографія Буковини» (з 2005 р.), «Громадський та сімейний побут українців» (з 2010 р.) та ін. забезпечуються у міру потреби і можливостей додатковим лабораторним матеріалом та експозиційним матеріалом при проведенні лекційних, практичних і лабораторних занять.

Етнографічною групою викладачів і співробітників кафедри історії стародавнього світу і середніх віків, а з 1998 р. кафедри етнології, античної та середньовічної історії, при якій функціонував етнографічний музей до 2002 р., та при факультеті історії, політології і міжнародних відносин до 2013 р., розроблена спеціальна методика використання матеріалів музею на лекційних і практичних заняттях, під час етнографічних експедицій і студентської етнографічної практики (2010 р.)[2].

Етнографічний музей залучається до проведення щорічної етнографічної практики студентів II курсу, яка проводиться протягом трьох тижнів після опанування навчальних курсів «Етнологія» та «Українська етнологія».

Етнографічний музей Чернівецького університету у своїй роботі використовує наукові методи та вирішує завдання дослідницького характеру, або ділиться ними з науковцями України та інших країн.

Специфіка діяльності етнографічного музею полягає в діалектичному поєднанні навчально-виховної і науково-дослідної роботи. Підкреслюючи культурно-освітню і науково-виховну функції, маємо на увазі одночасне розгортання наукової і музейно-фахової роботи. Усі ці складові частини творять єдине ціле, що є основною передумовою успішної навчально-виховної роботи і високого ідейно-фахового рівня майбутніх спеціалістів. Розроблена тематика науково-дослідних завдань спрямована на найактуальніші проблеми сучасності, причому враховується специфіка музею як етнографічного.

Впродовж останніх тридцяти років студентами, аспірантами й викладачами розроблялись науково-дослідні завдання як загальноукраїнської проблематики з затвердженням координаційною Радою Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Рильського НАН

України та Чернівецьким національним університетом ім. Юрія Федьковича (дослідження Г.К.Кожолянка “Матеріальна та духовна культура населення Північної Буковини”, «Народне житло Буковини та Івано-Франківщини», «Етнографія Буковини» –Т.1-3, «Духовна культура українців Буковини», «Народознавство.Українознавство», І.Д.Воротняка “Традиційні господарські заняття населення Буковини”, А.А.Мойсея «Народний календар східнороманського населення Буковини», О.Г.Кожолянка «Календарна обрядовість українців Буковини», І.В.Гутковської «Трансформація теорії етнічності», О.В.Кожолянка «Весільна обрядовість українців Буковини», Л.О.Щерилі «Народне ткацтво українців Буковини», Г.К.Кожолянка, О.Г.Кожолянка, А.А.Мойсея «Етнологічні експедиції та студентська етнографічна практика»), так і регіональні, крайові проблеми та проблеми власного музею.

Із залученням матеріалів етнографічних експедицій Чернівецького національного університету професор Г.К. Кожолянка опублікував майже два десятки наукових і науково-методичних книг (“Традиційне господарство українців Північної Буковини в кінці XVIII - першій половині XIX ст.” – 1985 р., “Типи традиційного сільського житла Північної Буковини XIX - першої половини XX ст.” – 1986 р., “Матеріальна культура населення Буковини в кінці XVIII – на початку XX ст.” – 1989 р., “Поселення та житло українців Івано-Франківщини та Буковини” – 1992 р., “Народознавство Буковини. Громадський та сімейний побут” – 1998 р., “Народознавство Буковини. Народна архітектура” – 1999 р., “Народознавство Буковини. Народна їжа українців Буковини” – 2000 р., “Народознавство Буковини. Новорічно-різдвяна обрядовість буковинців” – 2001 р., три томи багатотомної монографії „Етнографія Буковини” (1999, 2001, 2004 рр.), «Духовна культура українців Буковини» - 2007 р. та більше 300 наукових статей з проблем української і світової етнології.

У значній мірі на матеріалах етнографічного музею Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича професором Кожолянком Г.К. і доцентом Кожолянком О.Г. за міжнародним проектом був підготовлений у 2013 р. методичний посібник «Підготовка етнографічного експозиційного матеріалу та проведення фольклорно-етнографічних свят».

Етнографічний музей долучався до проведення міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, симпозіумів. Зокрема, з його участю було проведено “Всесоюзну сесію за результатами польових етнографічних і антропологічних досліджень”(1984 р.), Міжнародну конференцію «Еміграція населення західноукраїнських земель до Північної Америки на рубежі XIX-XX ст. Її роль в освоєнні Канадського Заходу» (1990 р.).

У 2000 р. за безпосередньої участі етнографічного музею Чернівецького національного університету проведено першу в Україні Міжнародну медієвістичну конференцію „Середньовічна Європа: погляд з кінця XX ст.”, у 2004 – 2005 рр. “Міжнародний науковий семінар “Кайндлівські читання”, який у наступні роки (2006-2011 рр.) отримав статус Міжнародної науково-

практичної конференції, Міжнародну науково-практичну конференцію «Інноваційні моделі розвитку туристичної інфраструктури України. Буковинське та світове старообрядництво: історія, культура, туризм» (2006 р.), Міжнародну науково-практичну конференцію «Іван Франко і Буковина» (2006 р.), Буковинську науково-практичну конференцію «Ми – українці, ми – українські» (2007 р.).

Музей долучався до проведення шести Міжнародних наукових семінарів “Черезовські читання” (з 1998 – до 2004 рр.), “Всеукраїнської науково-етнологічної конференції” (1998 р.), регулярних (з 1997 р.) Всеукраїнських історико-красознавчих конференцій “Буковина – мій рідний край”, щорічних студентських наукових конференцій та ін.

Таким чином, етнографічний музей Чернівецького національного університету став навчальним підрозділом для навчання студентів-істориків та етнологів і центром джерельних матеріалів для наукових пошуків студентів, магістрів, науковців.

Джерела та література: 1. Державний архів Чернівецької області (ДАЧО). – Ф.216 (Чернівецький університет К.к.Franz-Josephs-Universitat in Czernowitz); 2. Кожолянко Г., Кожолянко О., Мойсей А. Етнологічні експедиції та студентська етнографічна практика. Навчальний посібник. – Чернівці-Вижниця, 2010; 3. Кожолянко Г. Освітньо-виховна та наукова робота етнографічного музею Чернівецького державного університету (80-90-і рр.. ХХ ст.). – Народознавчі зошити. – Львів, 1997, с. 201-202; 4. Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. К., 2005; 5. Чернівецький університет 1875-1995. Сторінки історії. – Чернівці «Рута», 1995; 6. Kaindl R.F. Ethnographische Streifzüge in den Ostkarpathen. – Wien, 1902.

УДК 903.2'15(=512.4)

Олена КОЖОЛЯНКО

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ПОЛОВЕЦЬКОЇ МАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті автор розглядає окремі елементи матеріальної культури половців. На основі вивчення пам'яток половецького образотворчого мистецтва – кам'яних статуй, досліджено особливості костюма та прикрас кочівників. Простежено характерні риси житла та основних засобів пересування.

Ключові слова: половці, кам'яні статуї, кочівники південноруських степів, половецькі старожитності.

Елена КОЖОЛЯНКО

К ВОПРОСУ ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ПОЛОВЕЦКОЙ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

В статье рассмотрены некоторые элементы материальной культуры половцев. На основе изучения памятников половецкого изобразительного искусства – каменных статуй, исследовано особенности костюма и